

(1) שמות פרק יז
ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידם:

(2) בראשית לו
ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק אלה בני עדה אשת עשו:

(3) שמות פרק יז
(ט) ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר
אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלהים בידי
(י) ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק ומשה אהרן וחור עלו ראש הגבעה
(יא) והיה כאשר ירום משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק
(יב) וידי משה כבדים ויקחו אבן וישומו תחתיו וישב עליה ואהרן וחור תמכו בידי משה אחד
ומנה אחד
ויהי ידיו _____ עד בא השמש
(ג) ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי תרב:
(ד) ויאמר יקוק אל משה כתב זאת זכרון בספר ושם באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר
עמלק מתחת השמים
(טו) ויבן משה מזבח ויקרא שמו יקוק נסי
(טז) ויאמר כי יד על פס יה מלחמה ליקוק בעמלק מדר דר: פ

(4) רמב"ן שמות פרק יז
כי המלחמה מן המשפחה הזאת היא הראשונה והאחרונה לישראל,
כי עמלק מזרע עשו (שם לו יב), וממנו באה אלינו המלחמה בראשית הגוים, ומזרעו של
עשו היה לנו הגלות והחרבן האחרון, כאשר יאמרו רבותינו (ע"ז ב ב) שאנחנו היום בגלות
אדום,
וכאשר ינוצח הוא, ויחלש הוא ועמים רבים אשר אתו, ממנה נושע לעולם,
כאשר אמר (עובדיה א כא) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה.
והנה כל אשר עשו משה ויהושע עמהם בראשונה
יעשו אליהו ומשיח בן יוסף עם זרעם, על כן התאמץ משה בדבר

(5) שמות פרק יז
(א) ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעייהם על פי יקוק ויחנו ברפידים ואין מים
לשתות העם
(ב) וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה
תנסוין את יקוק

ג) וַיִּצְמָא שָׁם הָעָם לַמַּיִם וַיִּלְן הָעָם עַל מִשְׁה וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה הַעֲלִיתֶנּוּ מִמִּצְרַיִם לְהַמִּית אֹתִי וְאֵת בְּנֵי וְאֵת מְקַנֵּי בְּצִמָּא
ד) וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל יְקֹנֶק לֵאמֹר מָה אַעֲשֶׂה לָּעָם הַזֶּה עוֹד מָעַט וּסְקֵלְנִי
ה) וַיֹּאמֶר יְקֹנֶק אֶל מֹשֶׁה עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְקַח אִתָּךְ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִטָּה אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֵת הַיָּאֹר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּקְתָּ
ו) הַגְּנִי עִמָּד לִפְנֵיךָ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחֹרֵב וְהִכִּיתָ בַּצּוּר וַיִּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל
ז) וַיִּקְרָא שֵׁם הַמְּקוֹם מִטָּה וּמְרִיבָה עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֵת יְקֹנֶק לֵאמֹר הֲיֵשׁ יְקֹנֶק בְּקֶרְבָּנּוּ אִם אֵין: פ

(6)

רש"ר הירש שמות פרק יז

ההשקפה הרווחת אז על הטבע, על האל ועל האדם היתה מנוגדת תכלית הניגוד לאמת, שעל ישראל היה ללמוד אותה, ללמדה ולהודיעה.
... היה על בני ישראל לאמץ לעצמם את דעת האמת, ואמת זו אמרה:
הטבע נברא בחירות גמורה על - ידי אל אחד וכל - יכול, ועדיין הוא מושל במעשי ידיו ממשלה ללא מצרים;
בורא העולם הוא האל האחד, האישי, החופשי והכל - יכול ועדיין הוא מושל במעשי ידיו, והוא אדון העולם שאין לו ראשית ואין לו תכלית;
ואילו האדם - וכאן הניגוד הבולט ביותר - נברא על - ידי בורא - עולם זה החופשי והאישי, להיות לאישיות בת - חורין ולהיות לראש עבדי ה' בעולם, תוך קבלת עול רצונו של ה' האחד בחירות מוסרית, - ואדם זה אמור להתעלות, על פי ריבון העולם בעל החירות, מעל לכוחות איתני הטבע העיוורים העומדים מתחתיו.
המרחק בין ההשקפה הרווחת ובין דעת האמת היה עצום וכביר, ועל בני ישראל היה להעמיד את עצמם בניגוד וסתירה להלך רוחם של כל שאר באי עולם.

(7) דברים פרק כה פסוק יח

אֲשֶׁר קָרַב בְּיָדְךָ וַיִּזְנַב בְּךָ כָּל הַנְּחֻשִׁים אֲחֵרֶיךָ וְאַתָּה עָיַף וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים:

(8) רש"י

(יח) אשר קרך בדרך - לשון מקרה.

(9) העמק דבר

(10) שפתי חיים

כִּי־יָד יְיָ עַל־כַּסּוֹת יְהוָה מִלְחָמָה לַיהוָה בְּעַמְלֹק מִדֶּרֶךְ יָד: פ פ פ

בְּשִׁבוּעָה אֲמִירָא דָא מִן קָדָם
דְחִילָא דְשִׁכְנָתָהּ עַל כְּרַסָּה
יְקָרָה דְעֵתִיד דִּיהִתְנַח קָרְבָא
קָדָם יְיָ בְּדָבָר עַמְלֹק
לְשִׁצִיּוּתָהוֹן מְדָרֵי עֲלָמָא: פ

קיי"ו י"ד אמנ"ה סימן. סנא"ה סימן. ומפטירין ודבורה אשה נביאה

פ פ

בשופטים ט" ד':

רש"י

כי יד על כס יה. ידו של הקצ"ה הורמה ליטע נכסאו, להיות לו מלחמה ואינה נעמלק עולמית, ומהו כס ולא נאמר כסא, ואף השם נחלק לחניו, נשנע הקצ"ה, שאין שמו שלם ואין כסאו שלם עד שימחה שמו של עמלק כולו, וכשימחה שמו, יהיה השם שלם והכסא שלם, שנאמר האויב חמו חרבות לנכח (מהלים ט, ו.), זהו עמלק שכתוב צו ועצרתו שמרה נלח (עמוס א, יא.) וערים נחשת חזד זכרם המה (מהלים טס), מהו אומר אחריו, וה' לעולם ישב, הרי השם שלם, כונן למשפט כסאו, הרי הכסא שלם: חפלת פרשת בשלח

9

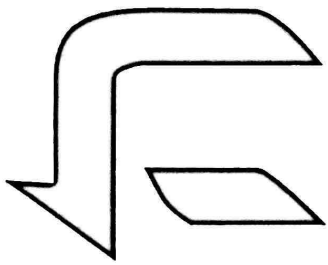
העמק דבר

שברא הקב"ה, אחד בה"א ואחד ביו"ד וכו' 115. נמצא פירוש המקרא "ביה ה'" — בשם י"ה של 'הויה' 116 — "צור" 116 עולמים", והקב"ה (מנהיג) עולמו באותיות ו"ה של 'הויה' 117 — הוי"ו הוא מדת תפארת למעלה מהטבע, ו'ה"א בתראה מדת מלכות שמים השגחה בדרך הטבע. וכאשר השגחתו יתברך בעולם אז השם שלם — הבריאה 118 עם ההשגחה 119, אבל כאשר עמלק רצה להפריד השגחתו יתברך מהבריאה 120 הרי זה כמו שמניח יד על פניו של מלך שלא להשגיח על מדינה שלו, כך רצה להפסיק בין י"ה לו"ה 121, וזהו "כי יד על כס יה".

כמו שכתב הרמב"ן בפרשת וארא 108 ובפרשת בא 109 ובפרשת בחוקותי 110 נועל זו הכוונה מצלינן ועל נסיך שבכל יום עמנו]. אבל כאשר הוא נס נסתר נקרא "ה' 111 נסי". וקרא המזבח 112 על הבשורה של ביאת המשיח 113 שיהא כל הטבע בהשגחה. (טז) כי יד על כס יה: בפסיקתא (יב, ט) איתא "כי יד" — של עמלק, ומשלו זאת כאדם שמניח ידו על פניו של מלך שלא להביט על המדינה 114. והביאור, ע"פ דאיתא במנחות (כט, ב) מאי דכתיב "כי ביה"ה צור עולמים" (ישעיה כו, ד), כדדרש רבי יהודה ב"ר אלעאי, אלו שני עולמות

108. בתחילת הפרשה. 109. הרמב"ן המפורסם בסוף פרשת בא. 110. פרק כ"ו פסוק י"א. 111. שם 'הויה' דוקא. 112. כדעת רש"י: "ויקרא שמו" — של מזבח. 113. כפי שהסביר רבינו באריכות בפסוק הקודם. 114. זה לשונו: דבר אחר, "כי יד על כס יה", א"ר אבא בר כהנא, כל זמן שזרע של עמלק קיים כביכול כאילו הפנים מכוסות, נעקר זרעו מן העולם נתגלו הפנים שהיו כאילו מכוסות. "ולא יכנף עוד מוריק, והיו עיניך רואות את מוריק" (ישעיה ל, כ). 115. המשך: ואיני יודע אם העוה"ב ביו"ד והעוה"ז בה"א... כשהוא אומר "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם", אל תקרי "בהבראם" אלא בה"א בראם, הרי אומר העוה"ז בה"א והעוה"ב ביו"ד. ומפני מה נברא העוה"ז בה"א... 116. כלומר, שם הויה מורכב — חלקו הראשון י"ה וחלקו השני ו"ה, א"כ הקב"ה ברא עולמו בחלק הראשון של שמו. 116א. יצר את העולמות. 117. שזה חלקו השני של שמו יתברך. 118. הרמוזה באותיות י"ה — חלקו הראשון של שמו. 119. הרמוזה באותיות ו"ה — חלקו השני של שמו. 120. כפי שהסביר רבינו בפסוק י"ד. 121. ביו הבריאה להשגחה.

india ke kare

india ke kare

india ke kare

מאמר א

בעל בחירה אינו יכול להזיק לזולת אם לא נגזר עליו רע

פרק א

"אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא א"כ
מכריזין עליו מלמעלה"¹.

"אמר ר' חנינא, אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו
מלמעלה, שנאמר: (תהלים ל"ז, כג) מה' מצעדי גבר כוננו" (חולין ז:).

כל הקורה לאדם בעולמו, וגם פעולות הנעשות כלפיו ע"י אדם אחר
שהוא בעל בחירה, הן לטוב והן למוטב, קורה כיון שכך הכריזו וכך
גזרו עליו מלמעלה. כלומר, ראובן שהורג את שמעון, מצד אחד ראובן
עשה זאת ע"י בחירתו הרעה, ולכן גם יענש על בחירה זו, אבל מאידך
שמעון נהרג כיון שכך נגזר עליו מלמעלה. ואמנם אע"פ שכאמור ראובן
מקבל את עונשו על בחירתו הרעה, אין זו סתירה לגזירה על שמעון
שימות.

וכך מבאר הרמב"ן (בראשית טו, יד): "ודע זהבן כי האיש שנכתב
ונחתם בראש השנה להריגה לא ינקה הליסמים ההורג אותו בעבור שעשה
מה שנגזר עליו, הוא רשע בעונו ימות, ודמו מיד הרוצח יבוקש".

אמנם צריך ביאור, ראובן שעפ"י בחירתו הבלעדית השתמש בה
להרוג את שמעון, הרי יש שני צדדים לבחירתו: מצד אחד יכול להשתמש
בבחירתו הרעה להרוג את שמעון, ומאידך תתכן גם אפשרות שיבחר בטוב

(5)

1. תחילת פרק זה נכתב לעיל במאמרי "ידיעה ובחירה" מאמר ב', ונשנה כאן

ולא יהרוג את שמעון, וכפי שנתבאר בהרחבה במאמרי "ידיעה ובחירה" (מאמר א) שאין אדם מוכרח בבחירתו הרעה.

ומאידך אנו אומרים ששמעון מת כיון שכך נגזר עליו מלמעלה, והרי ההוצאה לפועל של הגזירה תלויה ומותנית בשיקולי הבחירה של ראובן בין הטוב והרע. וא"כ איך יתכן ששני הדברים - שיקולי בחירתו של ראובן וגזר דין על שמעון - יעלו בקנה אחד?

"הרבה הורגים יש לו למקום"

היה אפשר לבאר עפ"י דברי חז"ל (תענית יח:): "כשביקש מוריניוס (ממלכי רומי) להרוג את יליניוס ופפוס אחיו (הרוגי לוד), ... אמרו לו (למלך) ... ואנו נתחייבנו כליה למקום ואם אין אתה הורגנו הרבה הורגים יש לו למקום, הרבה דובים ואריות יש לו למקום בעולמו, שפוגעים בנו והורגים אותנו, אלא לא מפרנו הקב"ה בידך, אלא שעתידי לפרע דמנו מידך, אעפ"כ הרגן, מיד אמרו לא זוו משם עד שבאו דיופלי מרומי ופצעו את מוחו בגזירין".

טענתם היתה, מה שיש לך אפשרות להורגנו, אין זה מכיון שאתה החלטת להרוג אותנו, אלא שאנו חייבים מיתה לפי שכך נגזר עלינו מלמעלה, ורק מפני כך יש לך את האפשרות להוציא את הגזירה אל הפועל, אבל יש להקב"ה הרבה דרכים ואפשרויות להוציא לפועל את גזירתו כדי להורגנו, ואינו מוכרח להוציאה על ידך. ובכל זאת אם אתה הורגנו עתיד הקב"ה להפרע דמנו מידך.

ברם יש קושי בביאור זה, שכביכול מגסה הקב"ה בכל מיני אפשרויות להוציא לפועל גזר דין הריגה על שמעון, ואמנם יתכן שייצא לפועל ע"י בחירתו הרעה של ראובן, אך אם ראובן יבחר בטוב, כי אז תצא הגזירה אל הפועל בדרך אחרת.

השי"ת משתמש בידיעת העתיד

כדי להוציא לפועל גזר דין בין לטוב בין למוטב

מו"ר הגרא"א דסלר זצ"ל הסביר זאת (עי' ממ"א ד, עמ' 95), הקב"ה שהוא יודע את כל העתידות עד סוף כל הדורות - "צופה וכו' ומביט לסוף דבר בקדמותו". ויודע מראש את הבחירה וההחלטה הרעה של

ראובן, וכפי שנתבאר בהרחבה במאמרי "ידיעה ובחירה" (מאמר א) שידיעה זו איננה מצמצמת, וגם איננה מכרחת את בחירתו הרעה של ראובן. וא"כ הקב"ה משתמש בידיעת העתיד שראובן החליט לבחור ברע - להרוג, כדי להוציא לפועל על ידו את הגזירה על שמעון שימות בעונו. נמצא איפוא, שאילו היה נגזר על שמעון שימות, והקב"ה היה מטיל על ראובן את התפקיד להרוג את שמעון, כי אז ראובן בוודאי לא היה נענש על הריגה זו. אלא שאין הדבר כן, שאמנם נגזר על שמעון שימות, וכדי להוציא לפועל את גזר הדין, משתמש הקב"ה בבחירתו הרעה של ראובן, שיהרוג את שמעון, אבל אינו מכריח את בחירתו, וע"כ אין זה פוטר את ראובן מעונש על הריגת שמעון.

גם בבחירה לטובה, על ידי בחירתנו אנו נעשים שליחים לגזירת השי"ת על בני אדם אחרים. וכשאנו בוחרים לעשות חסד עם פלוני, הרי זה לאחר שעל אותו פלוני נגזר מלמעלה לקבל חסד זה כי ראוי הוא לכך לפי מעשיו, ואנו על ידי בחירתנו הטובה נבחרנו מאת השי"ת להטיב עם הזולת, להוציא לפועל את הטובה הנגזרת על חברנו, ואילו לא היינו בוחרים בטוב לעשות חסד עם פלוני היה פלוני מקבל את ההטבה בדרך אחרת, והאדם הבוחר בטוב להיטיב עם זולתו, יקבל שכר כתגמול על בחירתו הטובה.

זו גם היתה תשובתם של לולינוס ופפוס למלך רומי, שאמנם נכון שעליהם נגזר דין מיתה - מלמעלה, אבל אין זה פוטר אותו מעונש. כלומר, הקב"ה משתמש בבחירתו הרעה של מלך רומי כדי להוציא לפועל את רצונו ית', ועל רשעות זו הוא נענש, כי אלמלא בחירתו הרעה לא היה מגיע למעשה זה.

"כי יפול הנופל" - ראוי זה ליפול

יסוד זה שהקב"ה משתמש בבחירתו הרעה של ראובן, וכן בבחירתו הטובה, כדי להוציא לפועל גזר דין על הזולת, מבואר בתורה במצות מעקה (דברים כב, ח): "כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממנו". לכאורה היה על התורה לכתוב "לא תשים דמים בביתך כי יפול אדם ממנו", מהו "כי יפול הנופל"? אמרו חז"ל

(שבת לב. וכ"ה רש"י שם): "תנא דבי רבי ישמעאל כי יפול הנופל ממנו ראו זה ליפול מששת ימי בראשית שהרי לא נפל והכתוב קראו נופל - ופרש"י: "שהרי כשניתנה תורה עדיין לא נפל זה והכתוב קראו נופל" - אלא שמגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב"².

כלומר, על הנופל נגזרה הגזירה שיפול - "ראוי זה ליפול", ולכן קראו הכתוב "הנופל" (בה"א הידיעה) כיון שכך נגזר עליו מראש מלמעלה. אבל עם זאת אין זה פוטר את האדם מהאחריות על שגרם לנפילה, כי על אף שכבר נגזר מן השמים על הנופל שיפול וימות, מ"מ האדם שגרם לכך הוא האחראי לנפילתו, "מגלגלין זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב". הקב"ה משתמש בחייב כדי להוציא באמצעותו ולגלגל על ידו את גזר הדין על הנופל אשר נתחייב מן השמים בעונש מיתה.

"לא תשים דמים בביתך" - על האדם מוטלת החובה להשתדל לא להיות חייב, שבגינו לא ייצא שום גרם של פשיעה, אשר הקב"ה יכול להשתמש בה כדי להוציא לפועל על ידה גזר דין על החייב.

באזהרה זו על מצות מעקה למדנו את שני הקוטבים: (א) ראובן חייב על בחירתו הרעה, על שלא מנע את אפשרות הנפילה. (ב) שמעון מת כי ראוי היה ליפול, לפי שכך נגזר עליו מלמעלה. ואין זו כלל סתירה לחיובו של ראובן על בחירתו הרעה, וכפי האמור שהקב"ה משתמש בבחירתו הרעה להוציא את גזר דינו של הזולת.

"ראוי זה ליפול מששת ימי בראשית"

ברם, עדיין צריכים ביאור דברי חז"ל: "ראוי זה ליפול מששת ימי בראשית", למה מייחסים את מועד גזירת עונשו לששת ימי בראשית. לכאורה היה לומר כי הוא נקרא "הנופל" בלשון עבר, כיון שחטא בעבר וכעונש על כך נגזר עליו גזר דין של מיתה, והמוציא לפועל של אותו גזר דין הוא אותו פלוני שלא עשה מעקה לגגו, ומגלגלין חובה ע"י חייב. אולם לשם מה הדגישו חז"ל "ראוי זה ליפול מששת ימי בראשית"?

2. רש"י עה"ת כתב בסגנון אחר: "כי יפול הנופל ראוי זה ליפול ואעפ"כ לא חתגלגל מיתחו על ידו שמגלגליו זכות ע"י זכאי וחובה ע"י חייב".

